

УДК 725. 1 (477-25) «1960/1980»

Максим Повар*магістр архітектури, аспірант при кафедрі теорії,
історії архітектури та синтезу мистецтв НАОМА**Науковий керівник: кандидат архітектури, доцент,
завідувач кафедри архітектурного проектування А. М. Давидов*

Історико-культурні та стильові особливості громадських будівель Києва 1960–1980-х років

Анотація. Наведено аналіз стильової характеристики масштабних громадських об'єктів Києва, побудованих в період 1960–1980 рр., та їхній вплив на подальший розвиток архітектури Києва. Значна увага приділяється зв'язку модернізму з авангардом 1920-х років. Зроблено спробу систематизації існуючих наукових праць та визначення перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: громадські будівлі, модернізм, стильові особливості, індустріальне будівництво, новаторство, дизайн, ландшафтний дизайн.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняного архітектурного середовища певною мірою залежить від ключових знакових об'єктів, здебільшого громадських будівель, створених в період 1960–1980 років під впливом авангардизму 1920-х років та прогресивних зарубіжних мистецьких течій з обов'язковою присутністю національних рис. Проте, оцінка подібних будівель в радянські часи була більш ніж стриманою, оскільки в усьому передовому вбачалась аналогія із зарубіжними зразками, і, відповідно, цілий період в архітектурному середовищі залишився поза увагою. Низка унікальних архітектурних об'єктів, що становлять культурну цінність, не мають певного статусу. Для розв'язання завдань щодо цієї проблематики необхідна адекватна науково-теоретична база, яка має бути підставою для вирішення питан-

ня. Спробою формування такої бази і є дане дослідження.

Актуальність дослідження. Упродовж 1960–1980-х років у Києві створено ряд знакових будівель громадського призначення, які характеризуються своєю неординарністю. Серед найвідоміших з них: автовокзал у Києві (1961); Палац піонерів і школярів (1965); навчальний корпус Київського інженерно-будівельного інституту, навчальний корпус (1965); Палац культури «Україна» (1965–1970); лабораторний корпус Інституту науково-технічної та економічної інформації на Либідській площі (1965–1971); комплекс Київського політехнічного інституту (1960–1970); універсам на Микільській Борщагівці (1973); готель «Київ» у Печерському районі м. Києва (1968–1973); експери-

а

Іл. 1 Автовокзал у Києві: а – початковий ескіз; б – сучасний вигляд

ментальний критий ринок по вул. Кудряшова (1973); універмаг «Дитячий світ» по вул. Малишка (1975); Будинок художника на Львівській площі (1977–1978); будівля Центральної наукової бібліотеки АН УРСР (1979); лікарня для вчених (1981); готель «Салют» на площі Слави (1982–1984).

Список можна продовжувати й далі, проте названа архітектурна спадщина досліджена недостатньо. Більшість матеріалів опубліковано окремими розрізненими виданнями у вигляді книг та науково-популярних статей за радянського періоду. Відомі наукові дослідження мають характер історико-культурологічного напрямку або архітектурно-технічного звіту без аналізу стилістики нового напрямку.

Мета статті – сприяти вирішенню теоретичної архітектурної проблеми щодо методів дослідження громадських будівель Києва останнього стильового періоду в архітектурі СРСР та визначення їхнього місця у розвитку архітектури України.

Стаття ґрунтується на опублікованих теоретичних наукових працях з цієї проблеми. Проте аспект дослідження не завжди співпадає з матеріалами

зазначених авторів, оскільки має на меті загострити питання вивчення та збереження об'єктів модернізму радянської епохи (на прикладах авторських будівель громадського призначення Києва 1960–1980 рр.).

Аналіз публікацій. Виданий ряд робіт історико-культурологічного напрямку виконано такими дослідниками, як Б. Єрофалов, М. Кальницький, Д. Малаков, А. Рябушин, О. Роготченко.

Авторами робіт в плані мистецтвознавства є В. А. Нікітін, В. В. Ванслов, Г. І. Ревзін, О. Г. Раппапорт, Н. М. Кондель-Пермінова.

Архітектурно-художній аналіз у своїх працях виконали В. Ясієвич, А. Диховичний, А. Іконніков, М. Бархін, Г. Борисовський, Ю. Волчок, З. Мойсеєнко, І. Мезенцев, Г. Лебедев, П. Юрченко, П. Родинський, С. Кілессо та інші.

Серед зарубіжних авторів, творчість яких мала вплив на радянську архітектуру в цей період, є: Ч. Дженкс, К. Танге, О. Німейєр, Ле Корбюзьє, Р. Бенем, Френк Ллойд Райт, Алвар Аалто, Вальтер Гропіус та інші.

У переважній більшості наукових досліджень радянського періоду зазначений тип громадських будівель подано як своєрідність авторської

а

Іл. 2. Палац піонерів та школярів: а – загальний вигляд; б – зовнішні сходи роботи, що не належить до будь-яких течій та напрямків. Такий дослідницький підхід не був достовірним, але досить зручним в умовах біполярності світу.

Таким чином, у дослідженні вітчизняної архітектурної спадщини виникла величезна прогалина, наявність якої надалі загрожує подальшим викривленням дійсності. Зокрема невизнання впливу західного модернізму та постмодернізму залишає невизначеним період у вітчизняній архітектурі від 1950-х років до сьогоднішнього часу.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших реалізованих проєктів, де були започатковані нові стильові риси, є автовокзал в Києві (іл. 1), (архітектори А. Мілецький, І. Мельник, Е. Більський). Будівля переконує в дійсно новаторському підході у вирішенні сучасної архітектури. Не зважаючи на масштабність об'єкта, розрахованого на пропускну здатність до 400 автомобілів на добу, будівля виділяється легкістю і привабливістю. Архітектурний образ автовокзалу розкривається глядачеві одразу, просто й дохідливо. Попри незвичність

б

форм у порівнянні із звичною архітектурою, що панувала у минулому десятилітті, в архітектурі будівлі одразу вгадується її призначення [1].

Іншою унікальною спорудою, де ще яскравіше розкрилася майстерність вже названого авторського колективу є Палац піонерів та школярів (іл. 2) (архітектори Е. Більський, А. Мілецький (співатор); інженери А. Печонов, Л. Лінович). Даний об'єкт унікальний, перш за все, спробою створення особливого дитячого середовища за принципом органічного зв'язку внутрішнього змісту та форми будівлі. Тут сміливо поєднуються прямолінійні та криволінійні об'єми. Нерозривний зв'язок конструкцій з плануванням та об'ємною структурою будівлі, відповідність внутріш-

нього змісту до його архітектурної форми визначили тектонічність споруди, а монументально-декоративне мистецтво, що злилось з архітектурною, збагатило та завершило задуманий образ [3].

За архітектурне вирішення Палацу авторському колективу проекту у 1967 р. було присвоєно Державну премію СРСР [4].

Серед найбільш домінуючих будівель досліджуваного періоду слід відзначити Палац культури «Україна», 1965–1970 рр. (архітектор Є. А. Маринченко, П. Н. Жилицький, І. Г. Вайнер, автор інтер'єрів архітектор І. Й. Каракіс; інженери П. М. Булаєвський, В. Т. Федорченко, Г. О. Подгаєцький). Будівля набула своєї унікальності завдяки розкутості думки авторів, сміливому поєдженні з формами, застосуванні нових будівельних матеріалів, прийнятті неупереджених конструктивних рішень. Словом, докорінно змінювався підхід до самої архітектури.

Автор проекту заслужений архітектор УРСР Є. А. Маринченко так пояснювала свій задум: «Основним мотивом композиційної побудови фасадів є дуже виступаючі вертикальні ребра-струни, що ніби надають будівлі музичного звучання. Чіткий ритм ребер, облицьованих анодованим алюмінієм, збагачує пластику стіни. Від зміни ракурсу вони то зливаються в суцільну ребристу поверхню, то ніби розсуваються, розкриваючи темні вертикальні стрічки дзеркальних вікон» [5].

Новаторство у спорудженні Палацу культури «Україна» виявилось не лише в архітектурно-художніх

засабах, але і в конструктивному виконанні. В результаті розробки та порівняння кількох варіантів найбільш доцільним був визнаний каркас, що складається з окремих П-подібних та Н-подібних рамних елементів. Таке членування каркасу, вперше застосоване в будівельній практиці Києва, значно підвищило якість вузлових з'єднань, скоротило терміни монтажу і трудомісткість [6]. У виконанні огорожувальних конструкцій було застосовано профільне будівельне скло – склопрофоліт, на той час новий прогресивний матеріал. Його лінії лаконічні, виразні, добре поєднуються з несучими конструкціями із залізобетону і надають споруді легкості, ажурності, прозорості.

Радянський модернізм, за своєї сміливості та незвичні форми, іноді називають космічним стилем. Підтвердженням цьому може бути будівля лабораторного корпусу Інституту науково-технічної та економічної інформації на Либідській площі, збудована у 1971 р. за проектом архітекторів Л. Новікова та Ф. Юр'єва (іл. 3). Особливістю зовнішнього вигляду будівлі є гігантська тарілка конференц-залу, що ніби вросла в простий прямокутний фасад. За цей проект Ф. Юр'єв отримав нагороду «За новаторство в архітектурі».

В архітектурно-просторовій композиції площі зазначена будівля посідає важливе місце, вона слугує домінантою на тлі житлової забудови [7].

Внаслідок переосмислення архітектури далеко не всі об'єкти означеного періоду можна вважати успішними, проте всі вони цінні для вивчення як результати творчого по-

шуку на зламі епох. Одним із таких об'єктів є новий комплекс Київського політехнічного інституту, що з'явився в 1960–1970 рр. (архітектори В. Лиховодов, В. Сидоренко, В. Довгалюк, А. Думчев, А. Зиков, В. Крючков; інженери-конструктори Е. Назаренко, Л. Вовк). Заслугою авторського колективу є вирішення центрального ансамблю навчальної та громадської зони з урахуванням архітектури старих корпусів (архітектор І. С. Кітнер), споруджених в 1898–1901 рр. Однак об'єкт сповнений певними протиріччями. Автори майстерно вписали в існуючу забудову ансамбль 12-поверхових гуртожитків у вигляді розкритих книг із системою закладів обслуговування в стилобатній частині, вміло використали рельєф місцевості, що явно збагатило архітектурно-художній образ комплексу. Проте, в загальному сприйнятті відчувається деяка дисгармонія між окремими об'єктами. Є також багато запитань до образності окремих будівель. Вочевидь, в гонитві за новаторськими формами архітектори втратили гостроту естетики візуального сприйняття.

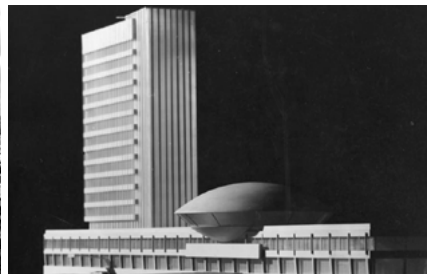
Іноді оригінальності сприйняття сприяло застосування незвичних елементів фасаду. Так виглядає навчальний корпус Київського інженерно-будівельного інституту (1965, архітектори Л. Каток, В. Гопкало, М. Ліберберг; інженери А. Печонов, Л. Лінович). Доволі проста форма будівлі виконана із застосуванням монотонних стрічкових вікон, проте з оригінальним козирком відної групи.

Течія модернізму в архітектурі навчальних закладів найяскравіше виявилась на прикладі навчального корпусу Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка по проспекту Академіка Глушкова, 2К (автори проекту архітектори В. Є. Ладний, М. П. Буділовський, В. Є. Коломієць, інженер В. Я. Дризо). Оригінальні форми корпусів, прикрашені не менш оригінальними барельєфами, складають унікальний модерністський ансамбль. На жаль, комплекс не отримав подальшого містобудівельного розвитку і на даний час резерв його території розпроданий університетом [8].

Принципово нового проектування вимагали у досліджуваній період і заклади торгівлі. Розрізнені продовольчі та непродовольчі магазини не

а

б

Іл. 3. Інститут науково-технічної та економічної інформації:
а – сучасний вигляд, б – фото з макета

Іл. 4. Універсам на Микільській Борщагівці. 1973 [10]

могли задовольнити потреби мешканців багатотисячних житлових масивів, отже, з'явилося широке поле для архітектурної творчості. Першим великомасштабним закладом торгівлі в Києві став універсам на Микільській Борщагівці, відкритий 1973 року (архітектори М. П. Буділовський, І. Н. Печонов, В. Я. Дризо) (іл. 4). Об'єкт уже сам по собі був новаторським, оскільки магазинів такого розміру і з такою схемою торгівлі у Києві ще не будували. Окрім універсаму, до складу корпусу входили будівлі кіно-театру, універмаг, будинок побуту та ресторан. Складний рельєф території будівництва був використаний автoрами проекту для створення системи майданів та пішохідних алей зі схода-

Іл. 5. Експериментальний критий ринок по вул. Кудряшова [11]

ми, підпiрними стiнками та пандусами [9]. Оригiнально вирiшенi интер'єри, де присутнi друге свiтло торгового залу i балкон-тераса кафетерiю.

Новаторським пiдходом до проектування вирiзняються кiлька будiвель з характерною вантовою конструкцiєю покрiвлi. Серед них будiвля Житнього ринку по вулицi Верхнiй Вал, 16 (архiтектори О. П. Монiна, В. Г. Штолько та конструктор Б. А. Бернарський. Її перекриття виконане збiрною залiзобетонною попередньо напруженою оболонкою завтовшки всього 5,7 см.

Вантова конструкцiя успiшно була застосована при будiвництвi експериментального критого ринку по вул. Кудряшова (архiтектор А. М. Анищенко, iнженер Б. А. Беднарський) (іл. 5). Метою експерименту була перевiрка об'ємно-планувального рiшення, технологiчностi виготовлення та монтажу покриття у виглядi вантової збiрної залiзобетонної оболонки i збiрної зовнiшньої огорожi.

Подiбною будiвлею є Центральний будинок меблiв на бульварi Дружби Народiв, 23, побудований за проектом архiтекторiв Н. Чмутiної та Ю. Чеканюка, де перекриттям слугує пiдвiсна металева мембрана, збрана з окремих панелей завтовшки по 4 мм, зварених безпосередньо пiд час монтажу.

Оригiнально виглядає саме за рахунок покрiвлi будiвля Центрального РАГСу по проспекту Перемоги, 11 архiтекторiв В. І. Гопкала та В. М. Гречини. Вiдкриття Палацу було приурочене до початку Олiмпiади 1980 р. Трикутну в планi споруду завершує вантове покриття закрiплене на збiрному монолiтному залiзобетонному контурi, що

опирається на залізобетонні колони. Покрівля виконана частково з оцинкованої сталі та частково з руберойду [8].

У період 1960–1980-х років з'явилося декілька оригінальних будівель готелів. Серед них 20-поверховий готель «Київ» у Печерському районі Києва (архітектори І. Н. Іванов, В. Д. Єлізаров, Г. Г. Дурново, Н. І. Кучеренко; конструктори В. К. Слобода, І. Н. Лебедич, В. А. Кузякін). Почалося зведення першого в Києві 34-поверхового готелю біля станції метро «Лівобережна» (архітектори В. І. Гопкало, В. П. Гречина, В. Є. Коломієць, В. П. Песковський, інженер Л. Є. Лінович). Проте чи не найоригінальнішим готелем вважається готель «Салют», що на площі Слави (іл. 6). Будівля незвична за своєю формою та планувальною структурою. Конструктивно об'єм складається з центрального несучого ядра із сходами та ліфтом всередині, на якому консольно закріплено шість житлових поверхів [12].

Автори проекту, архітектори А. М. Мілецький, В. Г. Шевченко, Н. І. Слагацька, пішли на певні поступки, понизивши поверховість будівлі з 18 до 12 поверхів, незважаючи на те, що вертикальна вежа готелю повинна була врівноважувати горизонтальний об'єм Палацу піонерів, з яким готель складає єдиний комплекс. Попри це будівля є яскравим прикладом креативності архітектурної та конструктивної думки авторів.

Наступним знаковим об'єктом, де фігурує прізвище А. М. Мілецького є Парк пам'яті на Байковому кладовищі, до складу якого входить комп-

Іл. 6. Готель «Салют» [8]

лекс споруд: крематорій, адміністративний корпус, колумбарій, паркова зона, величезне водне дзеркало і Стіна Пам'яті. До роботи були запрошені художники-монументалісти А. Рибачук та В. Мельниченко, які фактично і є авторами комплексу. Розроблений Парк пам'яті на внутрішньому конкурсі Київпроекту був визнаний кращим проектом року.

Оригінальну форму крематорію можна розцінювати як спробу нелінійності в архітектурі, виконану без звичного нам комп'ютера. Для 1967–1975-х років минулого століття це був відчайдушний прорив інженерно-конструкторської думки.

На жаль, унікальні барельєфи стіни, які, безсумнівно могли привабити увагу світової аудиторії, були знищені.

Головні висновки. Знакові будівлі громадського призначення 1960–1980-х років у Києві з'явилися за сукупності багатьох, іноді доволі суперечливих умов. Основними з них було наступне:

– ідеї модернізму та неомодернізму на Заході так чи інакше проникали

на терени пострадянського суспільства як необхідний матеріал для процесу проектування;

- авторство у проектуванні знакових будівель мало вирішальне значення, оскільки право та можливість на проектування новаторських споруд було надано надто обмеженому колу архітекторів;

- звернення до національних мотивів у архітектурі громадських будівель Києва 1960–1980-х років залежало виключно від громадської позиції автора та творчого колективу.

Таким чином, можна дійти висновку, що шедеври радянського модернізму є:

- авторськими творами;
- об'єктами, створеними на безкоммерційній основі;
- унікальними об'єктами, що не повторювались як типові;

- високохудожніми творами, з наявністю синтезу мистецтв;

- важливими містобудівними об'єднуючими центрами.

Перспективи подальшого дослідження. Відтак є очевидним, що будівлі громадського призначення 1960–1980-х років підлягають детальній класифікації та систематизації. Більшість з них є унікальними високохудожніми творами, що потребують збереження та реставрації як національне надбання. Гіпотеза наявності національних рис в архітектурі громадських будівель досліджуваного періоду та продовження в них стильового напрямку архітектури 20-х років цілком підтверджується в результаті аналізу ряду знакових об'єктів, що може бути предметом подальшого дослідження питання.

1. *Клековкин. М.* Автовокзал в Киеве. / М. Клековкин // Строительство и архитектура – 1962. – № 5. – С. 13–16.

2. *Биков О.* Монстри модернізму: історія «Київпроекту», проектувальника Києва ХХ століття [Електронний ресурс] / Олексій Биков // Хмарочос. Київський міський журнал. – 2016 – Режим доступу до ресурсу: <https://hmarochos.kiev.ua/2016/08/03/monstri-modernizmu-istoriya-kiyivproektu-proektuvalnika-kiyeva-xx-stolittya/>

3. *Милецкий А.* Дворец пионеров и школьников в Киеве. / А. Милецкий, Э. Бильский. // Строительство и архитектура. – 1965. – № 10. – С. 1–11.

4. *Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О присуждении Государственных премий СССР в области литературы, искусства и архитектуры».* // Газета «Правда». – 1967.

5. *Мариниченко Е. А.* Архитектура Дворца культуры «Украина» / Е. А. Мариниченко. // Строительство и архитектура. – 1970. – № 9. – С. 14–19.

6. *Булаевский П. М.* Конструктивное решение Дворца культуры «Украина» / П. М. Булаевский, В. Т. Федорченко, Г. О. Подгаецкий. // Строительство и архитектура. – 1970. – № 11. – С. 24–26.

7. *Городской В. Я.* Общественное здание и площадь города. (О здании лабораторного корпуса УкрНИИНТИ на площади Дзержинского в Киеве) / В. Я. Городской, Б. А. Тищенко. // Строительство и архитектура. – 1972. – №10. – С. 14–17.

8. *Модерновый Киев: советская архитектура, достойная внимания* [Електронний

ресурс] // Наш Киев. Журнал. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://nashkiev.ua/zhurnal/rastuschiy-gorod/modernovyy-kiev-sovetskaya-arhitektura-dostoynaya-vnimaniya.html/>

9. *Махрин В. Д.* Киевский универсам / В. Д. Махрин. // Строительство и архитектура. – 1973. – № 9. – С. 26–31.

10. *Gordiiko K.* Универсам на Никольской Борщаговке [Электронный ресурс] / K. Gordiiko // retroua. Национальный фотоархив городов Украины. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.retroua.com/wp-content/uploads/2014/11/547830f666b56-retroua.com-старые-фото-1973-год.jpg>

11. *Супермаркет «Велика кишеня»* [Электронный ресурс] // wikimaria – Режим доступу до ресурсу: <http://wikimaria.org/2441/uk/Супермаркет-«Велика-кишеня»#/photo/5337335>

12. *Шамес Я. Д.* Гостиница с консольными этажами / Я. Д. Шамес, Э. Н. Фурманов. // Строительство и архитектура. – 1981. – №7. – С. 16.

Историко-культурные и стилевые особенности общественных зданий Киева 1960–1980-х годов

Максим Повар

Аннотация. В статье проводится анализ стилиевой характеристики масштабных общественных объектов Киева, построенных в период 1960–1980-х годов прошлого века и их влияние на дальнейшее развитие архитектуры Киева. Значительное внимание уделяется связи течений модернизма с авангардом 20-х годов. Проводятся попытки систематизации существующих научных работ и определения перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: общественные здания, модернизм, стилевые особенности, индустриальное строительство, новаторство, дизайн, ландшафтный дизайн.

Historical, cultural and stylistic features of Kyiv public buildings of the 1960s–1980s

Maksym Povar

Annotation. The stylistic characteristics of large-scale public facilities that was built during the 1960s–1980s in Kyiv are analyzed in the article. This type of buildings is taken as an object of study because its visual significance influence on the development of the architectural environment. Interrelation is researched between avant-garde of the 1920s and modernist trends in architecture of the 1960s–1980s. The impact of these trends on the further development of domestic architecture is obvious.

The question is relevant in its scale scientific weight. Are listed the most iconic objects of public buildings 1960s–1980s, which are unique in its architectural and artistic qualities, still do not have a certain status and often become the

objects of barbarous reconstruction or complete destruction.

The purpose of the article – to promote solving theoretical architectural problems in research methods of public buildings in Kyiv of the last stylistic period in Soviet architecture and to determine their place in the architecture of Ukraine.

The article is contained a number of domestic and foreign researches of this issue, however, the clear presence of huge gaps in the history of Ukrainian architecture remains, which threatens to further distortion of perception.

In the main part of the article, a number of iconic public buildings in Kyiv 1960s–1980s are analyzed to determine its stylistic features and designs. Transport buildings, cultural and spectator facilities, educational buildings, hotel buildings, commercial buildings and other types of buildings and structures are included in a number of the investigated objects. Individual author's approach to take architectural and artistic decision was investigated in the article. Urban aspects, social and political conditions are also taken into account, an assessment of decision is presented.

The article is finished with the conclusions that indicate the uniqueness of the researched objects, the presence of distinctive national features inherent only to Ukrainian architecture. Artistic and city-forming qualities of the investigated buildings are noted as a result of the author's work. Thus the hypothesis is fully confirmed and objectives of this study are implemented.

Promising directions of work were found, consider that Kyiv public buildings of the 1960s–1980s have a huge impact on the future of Kyiv architecture and Ukraine in general.

Keywords: public buildings, modernism, stylistic features, industrial construction, innovation, design, landscape design.